

Adrian Uljasz

Jerzy Kotula (1855 – 1889). Cieszyński księgarz, wydawca i nakładca

Szczególną rolę w procesie zachowania polskości i ochrony oraz rozwoju kultury ojczystej na Śląsku Cieszyńskim w czasie zaborów odegrała praca prowadzona przez ludzi związanych ze słowem drukowanym: pisarzy, wydawców, księgarzy, bibliotekarzy, drukarzy, nauczycieli, działaczy społeczno - kulturalnych. Na tym terenie, stanowiącym dotąd miejsce największego skupiska ludności wyznania luterańskiego na ziemiach polskich, duża część ludzi książki była związana z ewangelicyzmem.

Do takich osób należał księgarz z Cieszyna Jerzy Kotula, który żył w latach 1855 – 1889¹.

Jego ojcem był cieszyński notariusz Andrzej Kotula, a matką Anna z rodziny Tetlów². Ojciec, (1822 – 1891) poza prowadzeniem kancelarii notarialnej, zajmował się pracą kulturalno – oświatową oraz uprawiał twórczość publicystyczną i literacką. Pochodził ze środowiska chłopskiego. Przyszedł na świat 10 lutego 1822 r. w podcieszyńskiej miejscowości Grodziszczce, jako dziecko Józefa Kotuli, zdobywającego środki na utrzymanie rodziny pracą chałupniczą. Matką była Maryna z domu Kaszper. Rodzicom udało się zapewnić

¹ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny* (dalej: PSB), t. XIV/4, z. 63, Wrocław-Warszawa-Kraków 1969, s. 501; Z. Gaca-Dąbrowska, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, [w:] *Słownik pracowników książki polskiej*, PWN Warszawa-Łódź 1972, s. 452; M.B.G. [M. Bogus], *Kotula Jerzy, knihkupec, vydavatel, pol. nar. Cinitel *1855 Šahy (Slovensko) † 29.7.1889 Cieszyn (Polsko)*, *Biografický slovník Šlezska a severní Moravy, Nová rada*, sešit 11 (23), vykonni red aktor L. Dokoupil, R. Daněk, A. Zářický, Ostrava 2008, s. 90; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, [w:] *Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej*, t. 1, Cieszyn 1993, s. 158.

² L. Brożek, dz. cyt., s. 501; Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; MBG [M. Bogus], dz. cyt., s. 90. Wiele informacji o Andrzeju Kotuli podano w następującej publikacji: M. Bogus, *Kotulowie i ich działania oświatowe na Śląsku Cieszyńskim w XIX i XX wieku*, Ostrava 2006, s. 117-152 (rozdz. IV *Andrzej Kotula jako jeden z pierwszych działaczy budujących oświatę polską na Śląsku Cieszyńskim*).

synowi wykształcenie. Andrzej Kotula odebrał edukację w gimnazjum ewangelickim, działającym w Cieszynie³. Badacz oraz popularyzator biografii ludzi książki, związanych ze Śląskiem Cieszyńskim, Ludwik Brożek, napisał o nim oraz o kilku innych osobach, iż „Wraz z Janem Bujakiem, Pawłem Stalmachem, Jerzym Heczka i Andrzejem Cinciałą należał do tych ewangelickich synów chłopskich, gimnazjalistów cieszyńskich, z których wyszli pierwsi szermierze sprawy polskiej na kresach śląskich”⁴. Andrzej Kotula kontynuował naukę w jednym z bratysławskich liceów. Po maturze studiował prawo w Wiedniu. Jako student zarabiał na życie udzielając korepetycji. W 1848 r. otrzymał dyplom kandydacki prawnika, po czym mieszkał przez krótki czas w Cieszynie, pełniąc funkcję niższego urzędnika w sądzie. Później pracował na stanowisku urzędniczym na Węgrzech, prowadząc księgi gruntowe. Kolejnym miejscem jego zatrudnienia był Frysztat, gdzie rozpoczął praktykę notarialną. W 1848 r. wziął udział w obradach Zjazdu Słowiańskiego w Pradze, mając za towarzysza Pawła Stalmacha. Z czerwca tego roku pochodzi memoriał jego autorstwa, ogłoszony drukiem, zatytułowany *Dla czego Śląsk, ile jest słowiański, łączyć się chce do Polski*, zawierający argumenty za polskością Śląska Cieszyńskiego⁵. W 1849 r., ze względu na swą postawę polityczną, nie został zatrudniony jako nauczyciel w Gimnazjum ewangelickim w Cieszynie. Nieprzychylną decyzję podjął

³ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)* PSB, t. XIV/4, z. 63, s. 498-499; L. Miękina, E. Rosner, *Andrzej Kotula [w:] Stu pisarzy cieszyńskich. Słownik bio- bibliograficzny*, „Rocznik Cieszyński”, t. III: 1976, s. 176.

⁴ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz.cyt., s. 499. Andrzej Cinciała tak pisał o Kotuli, wspominając jego oraz Bujaka, Stalmacha i Heczka: „Andrzej Kotula, pomiędzy nami najstarszy wiekiem i najwyższy wzrostem, pochodził z Grodziszcz, wioski o milę drogi od Cieszyna położonej, gdzie ojciec jego miał posiadłość chałupniczą [...]. Był to chłopak zdatny, pilny i dobrze się sprawował”, zob. A. Cinciała, *Fragmenty z „Pamiętnika”*, [w:] *Wspomnienia cieszyńskich*, zebrał i opracował L. Brożek, przedmowa J. Chlebowski, Warszawa 1964, s. 50 (w przypisie – wyjaśnione, że Cinciała, pisząc o „posiadłości chałupniczej” ojca Andrzeja Kotuli, miał na myśli „gospodarstwo małorolne”. Najwyraźniej Józef Kotula godził prowadzenie gospodarstwa z pracą chałupniczą, A. Cinciała, dz. cyt., s. 50).

⁵ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499; L. Miękina, A. Rosner, dz. cyt., s. 176; E. Buława, E. Rosner, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, krypt. J. Gr., [w:] *Leksykon Polaków w Republice Czeskiej i Republice Słowackiej*, t. II, red. Z. Jasiński, B. Cimała, Opole 2013, s. 211-212; B. Snoch, *Kotula Andrzej, Górnośląski leksykon biograficzny*, Katowice 2004, s. 177; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 154; E. Buława, E. Rosner, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 211-212.

pastor Andrzej Żlik, stojący na czele szkoły, reprezentujący orientację pronieemiecką. Tak samo odniósł się do starań drugiego uczestnika praskiego zjazdu, Pawła Stalmacha⁶.

Po osiemnastu latach Andrzej Kotula powrócił na stałe do Cieszyna, gdzie był notariuszem od 1867 do 1891 r.⁷

Od końca lat czterdziestych godził pracę zawodową z uprawianiem twórczości literackiej. W 1848 r. zadebiutował publikacją bajki *Jeleń i zając* w czasopiśmie „Gwiazdka Cieszyńska”. Napisał dużą ilość wierszy, z czego część została ogłoszona w „Tygodniku Cieszyńskim” i „Gwiazdce Cieszyńskiej”. Pod niektórymi utworami podpisywał się „J. Gr.”, co było skrótem od pseudonimu „Jedrzej Grodziszczanin”, pochodzącego od imienia i miejsca urodzenia autora⁸. Jeden z utworów poetyckich Kotuli to humorystyczny poemat *Batrachomyomachia, czyli bitwa żab i myszy pod Cieszynem. Dla lubowników rycerstwa w r. 1867*, wydrukowany w 1867 r. w jednym z numerów „Gwiazdki Cieszyńskiej”⁹. To najprawdopodobniej on był autorem „dialogów Łapisza i Skrabisza, podsłuchanych przez Waligórę”, publikowanych przez redakcję „Gwiazdki Cieszyńskiej”¹⁰.

W latach 1848 – 1891 zapisywał własne dzieła literackie i swoje inne teksty, zarówno opublikowane, jak i nie drukowane, w rękopiśmiennej książce *Szkoła polszczyzny lub dziennik poświęcony ćwiczeniu się w języku macierzyńskim*¹¹. Uzupełnił tytuł podtytułem, zawierającym informację o dacie rozpoczęcia tworzenia zbioru rękopisów: *We Wiedniu w drugim miesiącu po zmartwychwstaniu Swobody niebieskiej, dotąd ostrymi pazurami służalców piekielnych w zagrzebie przedzierżanej, roku 1848*¹².

⁶ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 154; E. Buława, E. Rosner, dz. cyt., s. 212; P. Stalmach, *Fragmenty z „Pamiętnika”*, [w:] *Wspomnienia cieszyńskich...*, s. 33.

⁷ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499; E. Buława, E. Rosner, dz. cyt., s. 212; *Pamiętnik dra Andrzeja Cinciały notariusza w Cieszynie (1825 – 1898)*, wydał i wstępem zaopatrzył J.S. Bystron, Katowice 1931, s. 173 (informacje o Andrzeju Kotuli – w rozdziale zatytułowanym *Pierwsi szermierze na kresach śląskich*).

⁸ L. Miękina, E. Rosner, dz. cyt., s. 176.

⁹ Tamże, s. 176; E. Buława, E. Rosner, dz. cyt., s. 212; L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499; B. Snoch, *Kotula Andrzej* dz. cyt., s. 177; W. Ogrodziński, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, przygotowanie do druku L. Brożek i Z. Hierowski, Katowice 1965, s. 137.

¹⁰ W. Ogrodziński, dz. cyt., s. 139-141.

¹¹ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*..., s. 499.

¹² A. Kotula, *Ze „szkoły polszczyzny”*, [w:] *Wspomnienia cieszyńskich...*, s. 54 - 58.

Ważną część *Szkoły polszczyzny* to zapiski pamiętnikarskie autora, z których pierwszy jest datowany na 30 marca 1848 r.¹³ Od 1867 r. wpisywał do zbioru wiersze, co zapowiedział notatką z 2 kwietnia: „Będąc czynnościami notarialnymi zanadto zatrudniony, nie widzę możliwości ten dziennik na zaczęty sposób dalej prowadzić, a tedy ustanawiam go na zapisanie moich wierszy, które mi się czasem utworzyć uda, chociaż do takowych tylko ukradkiem pobierać się mogę, przecież ale się pobieram, uważając je za najkosztowniejsze usłodzenie życia”¹⁴.

Przywołana próbka stylu Kotuli jest dowodem na trafność oceny wypowiedzianej przez Ludwika Brożka, który był odkrywcą *Szkoły polszczyzny* i opracował do publikacji teksty, napisane przez autora prozą. Brożek stwierdził, tłumacząc twórcę, iż „Proza Kotuli pozostawia wiele do życzenia, ale pamiętajmy, że to notatki osobiste, nieprzeznaczone do druku, ćwiczenia niejako językowe. Autorowi ich zapewne łatwiej było pisać po niemiecku, bo ukończył tylko szkoły niemieckie, a jednak swej *Szkoły polszczyzny* pozostał wierny, z sobą i muzami gwarząc po polsku”¹⁵.

Brożek jeszcze niżej ocenił utwory poetyckie notariusza¹⁶. Sąd był uzasadniony, o czym świadczy fragment wiersza Kotuli, który zaczął słowami: „Gdybym czarodziejką była,/ Tobym w noc ciemną/ Pod skrzydła lotne Cię skryła,/ Uniosła ze mną [...]”¹⁷. Wiersze cechują się pretensjonalną poetyką i tzw. „rymami częstochowskimi”. Historyk śląskiej literatury regionalnej, Wincenty Ogrodziński, napisał o autorze, że „[...] uprawiał poezję niemal na prywatny, rodzinno – towarzyski użytek”¹⁸.

Autorka monografii na temat rodziny Kotulów, Marzena Bogus, nie odnosi się do wartości literackiej utworów Andrzeja Kotuli, ale zwraca uwagę na ich duże znaczenie oświatowe oraz dla propagowania polskości¹⁹.

Przykład pracy publicystycznej Kotuli stanowi publikacja *Krytyka krótkiej historii kościoła P. Kajzara*²⁰. Poza tym pisał do „Tygodnika Cieszyńskiego

¹³ Tamże, s. 54 – 57.

¹⁴ Tamże, s. 57.

¹⁵ Tamże, s. 54 (komentarz L. Brożka do fragmentów *Szkoły polszczyzny* Kotuli, ogłoszony przed tekstem cieszyńskiego pisarza).

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Cyt. za tamże.

¹⁸ W. Ogrodziński, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 350.

¹⁹ M. Bogus, dz. cyt., s. 133-150.

²⁰ Tamże, s. 137; L. Miękina, E. Rosner, dz. cyt., s. 176.

i „Gwiazdki Cieszyńskiej” artykuły o tematyce prawniczej, w tym sądowniczej. Publikował felietony, w których wypowiadał się w kwestiach związanych z polityką²¹.

Andrzej Kotula należał do organizatorów polskiej Czytelni Ludowej w Cieszynie²², powstałej na początku lat sześćdziesiątych XIX w.²³ Księgozbiór w dużej mierze wzbogacano darami. Pierwszym darczyńcą był Józef Ignacy Kraszewski. 1027 pozycji w 1887 woluminach podarował ksiądz rzymskokatolicki, prałat i dziekan, Karol Teliga z Krakowa. Wydawnictwa były przysyłane bezpłatnie także przez Towarzystwo Naukowe Krakowskie i lwowskie Ossolineum. Liczni byli pojedynczy darczyńcy. W ciągu pierwszych 25 lat istnienia czytelnicy zgromadzono około 8 tysięcy woluminów i dokonano ponad 18 tysięcy wypożyczeń²⁴.

Nauczyciel i działacz kulturalny Jan Kubisz wspominał czytelnię jako „najprzedniejsze środowisko” polskiego „życia narodowego”, „ognisko narodowego życia”²⁵. Organizatorzy oprócz czytelnictwa popularyzowali sztukę teatralną, prezentując w czytelnianym lokalu przedstawienia grane przez amatorów. W repertuarze znajdowały się sztuki polskich autorów²⁶. Kubisz, będący wśród wykonawców, podsumował działalność zespołu, pisząc: „I leciało to słowo polskie, ta pieśń polska z naszej sceny i zbudziła echo w naszej ziemi śląskiej, stokrotne echo! Po wsiach zakładała nasza dzielna młodzież sceny i urządziła teatry na wzór naszych. Urządzeniem tych przedstawień spełniła Czytelnia lwią część swojego zadania. Można tu zacytować z całą prawdą słowa Mickiewicza! / „[...] wszystkim się zdawało, / że Wojski wciąż gra jeszcze, a to echo grało!”²⁷.

²¹ E. Buława, E. Rosner, dz. cyt., s. 212; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 55.

²² B. Snoch, *Kotula Andrzej* dz. cyt., s. 177; E. Buława, E. Rosner, dz. cyt., s. 212.

²³ Zob. *Pamiętnik Czytelni Ludowej w Cieszynie [na] Śląsku austriackim, wydany z powodu 25-letniego jej jubileuszu*, Cieszyn 1887. Cytowana publikacja okolicznościowa została zarejestrowana w *Bibliografii pamiętników cieszyńskich*, zob. *Bibliografia pamiętników cieszyńskich*, [w:] *Wspomnienia cieszyńskich...*, s. 252. Wcześniej Andrzej Kotula należał do współorganizatorów Czytelni Polskiej, założonej w Cieszynie 15 listopada 1848 r., zob. M. Bogus, dz. cyt., s. 123-124.

²⁴ *Pamiętnik Czytelni Ludowej...*, s. 20-21.

²⁵ Zob. J. Kubisz, *Pamiętnik starego nauczyciela. Gaiść wspomnień z życia śląskiego w okresie budzącego się ruchu narodowego w byłym Księstwie Cieszyńskim*, Cieszyn 1929, s. 199-200.

²⁶ Tamże, s. 199-204; *Pamiętnik Czytelni Ludowej...*, s. 22-26.

²⁷ J. Kubisz, dz. cyt., s. 204.

Andrzej Cinciała, będący tak samo jak Kotula notariuszem oraz regionalnym działaczem kulturalnym, tak podsumował realizację misji oświatowej: „Stalmach, Kotula i ja pracowaliśmy [...] w Cieszynie całe życie [ostatni dwaj z przerwami] nad rozbudzeniem ludu polskiego na Śląsku”²⁸.

Syn Andrzeja Kotuli, Jerzy, urodzony w Cieszynie w 1855 r., nauczył się profesji księgarskiej, pracując od lat siedemdziesiątych na stanowisku pomocnika księgarskiego w cieszyńskiej księgarni, mającej za właściciela Jana Malika²⁹.

Historyk, archeolog i wydawca Stanisław Jan Czarnowski dobrze pisał o gościnności młodego księgarza i jego ojca notariusza, których odwiedził, będąc w Cieszynie pod koniec lat siedemdziesiątych XIX w. Jerzego Kotulę poznał w cieszyńskiej Czytelni Ludowej³⁰.

W 1878 r. w Czytelni Ludowej odbyła się wystawa polskiej prasy, wydanej na ziemiach polskich w poprzednim roku, zorganizowana przez Jerzego Kotulę³¹.

Księgarz prowadził też działalność bibliograficzną. Redakcja bibliografii *Slovansky katalog bibliograficky* ogłosiła przygotowany przez niego „dział bibliografii polskiej” za 1877 rok³².

Od 1879 r. występował w roli wydawcy i nakładcy, kontynuując jednocześnie pracę w księgarni³³. Pierwszą sfinansowaną przez niego publikacją były

²⁸ A. Cinciała, dz. cyt., s. 52 (fragment w nawiasie kwadratowym – dodany przez Cinciałę w tekście wspomnień). Zob. też J. Kubisz, dz. cyt., s. 219 (dwie fotografie, wydrukowane obok siebie, podpisane: „Notariusz Andrzej Cinciała” i „Notariusz Andrzej Kotula”).

²⁹ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 501; Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 158; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 178; MBG [M. Bogus], dz. cyt., s. 90; M. Bogus, dz. cyt., s. 153; M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889). Życie i działalność cieszyńskiego księgarza*, „Pamiętnik Cieszyński”, t. 19, 2004, s. 30.

³⁰ *Pamiętniki Stanisława Jana Czarnowskiego. Wspomnienia z trzech stuleci XVIII, XIX i XX*, z. 8, Kielce 1922 (rozdział zatytułowany *Księgarnia kolportacyjna w Warszawie 1874 r. – 1879*), s. 54-55. Czarnowski wspominał błędnie, że był wówczas w „księgarni polskiej Kotuli”, tamże, s. 55. Musiał odwiedzić księgarnię Malika, w której pracował Kotula, nieprowadzący jeszcze własnej firmy księgarskiej.

³¹ Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 178; MBG [M. Bogus], dz. cyt., s. 90; M. Bogus, *Kotulowie...*, s. 153-154; M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 30.

³² L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 501; J. Golec, S. Bojda, dz. cyt., s. 158 (hasło *Kotula Jerzy*); MBG [M. Bogus], dz. cyt., s. 90.

³³ Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 158.

dzieje francuskiego piśmiennictwa od początku aż do czasów współczesnych autorowi, napisane przez Feliksa Kozubowskiego³⁴.

Za największe osiągnięcie Jerzego Kotuli trzeba uznać ogłoszenie w 1879 r. własnym nakładem finansowym listu o misji szkół polskich na ziemi śląskiej, datowanego na 8 sierpnia, jaki napisał do niego Józef Ignacy Kraszewski. Wcześniej edytor starał się, aby pisarz stworzył serię patriotycznych „powiastek dla młodzieży”. Zabiegi nie przyniosły rezultatu, pomimo deklaracji ze strony Kotuli, że pokryje koszt wydania utworów³⁵.

Powieściopisarz, był właścicielem drukarni, którą założył w 1868 r. w Dreźnie, drukował głównie czasopisma i książki polskie i o ojczyściej tematyce. Poza tym miał udziały w Stowarzyszeniu Księgarsko – Wydawniczym, powołanym dziesięć lat wcześniej w Żytomierzu na Wołyniu. Występował też jako nakładca. Był bibliofilem. Przekazywał bezpłatnie książki do bibliotek³⁶.

Rękopis jego listu znajduje się w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie. Dokument charakteryzuje się bardzo niewyraźnym, drobnym pismem³⁷. Pod tekstem widnieje podpis: „J.I. Kraszewski”, a niżej informacja od autora o dacie: „Drezno/dnia 8 sierpnia 1879 r./ w Dzień Narodzenia Najświętszej Panny Marii”³⁸.

Kotula wydał list jako odrębną publikację zwartą – dwudziestoosiemstronicową broszurę pt. *W sprawie szkół ludowych na Śląsku (kilka uwag dla nauczycieli)*. Na dole strony tytułowej podał informację o miejscu wydania, nakładcy i dacie edycji: „Cieszyn/ Nakład Jerzego Kotuli/1879”. Pod tekstem korespondencji, w dolnej części ostatniej strony, znalazła się informacja o drukarzu: „Czcionkami Karola Prochaski w Cieszynie”³⁹.

³⁴ M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 32.

³⁵ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., 501.

³⁶ T. Osiecka, *Kraszewski Józef Ignacy (28 VII 1812 Warszawa) – 19 VIII 1887 Genewa)*, [w:] *Słownik pracowników...*, s. 468-469. Zob. też W. Danek, *Kraszewski Józef Ignacy, pseud. i krypt. Bogdan, Bolesławita, Kaniowa, Dr Omega, Kleofas Fakund Pasternak, JIK, B.B i in. (1812 – 1887)*, PSB, t. XV, Wrocław-Warszawa-Kraków 1970, s. 221-229; W.R-S. [W. Roszkowska-Sykałowa], W.A-Sz. [W. Albrecht-Szymanowska], *Kraszewski Józef Ignacy (1812 – 1877)*, [w:] *Dawni pisarze polscy od początków piśmiennictwa do Młodej Polski. Przewodnik biograficzny i bibliograficzny*, t. drugi I – Me, Warszawa 2001, s. 259-270.

³⁷ Zob. Rkps. Biblioteka Naukowa PAU i PAN w Krakowie. Sygn. 2554. Fragment papierów Józefa Ignacego Kraszewskiego 1870-1879, k. 1-7. Rękopis trafił do biblioteki wraz z innymi papierami po pisarzu jako dar od Józefa Bolesły Jankowskiego.

³⁸ Tamże, k. 7.

³⁹ Zob. J.I. Kraszewski, *W sprawie szkół ludowych na Śląsku (kilka uwag dla nauczycieli)*

Adresat korespondencji poprzedził tekst Kraszewskiego krótkim wstępem, podpisanym: „Jerzy Kotula/ nakładca w Cieszynie”⁴⁰. W przedmowie zwrócił uwagę na konieczność zakładania na Śląsku Cieszyńskim polskich i czeskich szkół średnich, podkreślając, że Niemcy, mniej liczni na tych terenach od Polaków i Czechów, mają tam liczne placówki szkolne, a ludność polska i czeska ani jednej. Dodawał, iż „Tym sposobem, prócz szkółek ludowych polskiej i czeskiej śląskiej młodzieży, dalsza droga kształcenia w ojczystym języku jest zupełnie zagrodzona”. Wyjaśnił genezę powstania publikowanego tekstu, informując: „Wyjątkowe położenie Śląska [...] który jeden został pominięty wobec uwzględniania dążeń narodowościowych w Austrii, mimo, że w nim ludność polska i czeska [...] prawie 7/10 całej liczby mieszkańców stanowi [...] – brak w [...] jego szkołach [...] wykonania ustawy co do wykładu w językach, którymi lud mówi i brak w nich właściwego, narodowego kierunku w wychowaniu młodzieży – spowodowały nas do poruszenia tej sprawy w liście do szanownego Męża, którego imię, ustami dziś świata całego ze czcią jest powtarzane./ Wielki nasz patriota, I.J. Kraszewski, choć ciągle obciążony pracą, nie zostawił jednak skromnej naszej prośby bez odpowiedzi – lecz z właściwą sobie skwapliwością, gdzie [poprawnie powinno być: gdy o dobro ogółu chodzi, raczył rzucić [...] kilka złotych myśli – serdecznych uwag i pełnych gorącej miłości ojczyzny wskazówek dla naszego zakątka, zapomnianego od wieków tyłu, choć w nim do dziś [...] tyle serc, dla wspólnej nam wszystkich matki uderza”. Zachęcał do lektury, stwierdzając w ostatnim zdaniu wstępu: „Te więc złote myśli i uwagi serdeczne, łaskawie nam przesłane, podajemy dziś czytelnikom”⁴¹.

Między przedmową, a edycją listu, ogłosił informację biograficzną o Kraszewskim, napisaną przez Feliksa Kozubowskiego⁴².

z życiorysem autora, Cieszyn 1879, rozproszone, s. tytułowa, s. 28. Na temat okoliczności korespondencji Jerzego Kotuli z Kraszewskim i wydania broszury pisarza w 1879 r. pisze Marzena Bogus: M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)*, dz.cyt, s. 32-35; M. Bogus, *Kotulowie...*, s. 157-159; M. Bogus, *Poglądy Jerzego Kotuli na rolę oraz zadania polskich szkół i nauczycieli w świetle korespondencji z Józefem Ignacym Kraszewskim i Władysławem Betzą*, „Ziemia Śląska”, t. 6: 2005, s. 206-225.

⁴⁰ J. Kotula, [Wstęp], [w:] J. I. Kraszewski, dz. cyt., s. 1-2.

⁴¹ Tamże.

⁴² F. Kozubowski, [informacja biograficzna o J.I. Kraszewskim], [w:] J. I. Kraszewski, dz. cyt., s. 3-11 (pod tekstem Kozubowskiego – wydrukowana informacja: „Pisałem w sierpniu 1879 r.”, tamże, s. 11.

List Kraszewskiego zajął w druku 14 stron⁴³. Autor zaczął korespondencję od pytania: „Wzywacie mnie szanowny panie, ażeby w smutnym dla narodowości polskiej stanie szkół na Śląsku austriackim, dał wam wskazówki środków, jakimi by zaradzić można podkopywaniu bytu, zagrożonego germanizacją?”⁴⁴. Omawiając sytuację narodowościową, panującą w części Śląska należącej do Austrii, podkreślił, że ludność polska, czeska i niemiecka nie są równouprawnione. Przekonywał: „Żaden język i z nim połączona narodowość nie mają prawa stawiać się wyżej nad drugie i rozwój innych hamować”⁴⁵. Krytykował nietolerancję wyznaniową. Zgodnie z jego przekonaniem Polacy i Czesi zachowują tożsamość narodową, pozostając przy ojczystej mowie. Przepisy prawne w zakresie praw językowych powinny być przestrzegane i sankcjonowane. Samo ich ustanowienie nie zapewni poprawy sytuacji dyskryminowanych narodowości. Szczególne zadania w zakresie wychowania patriotycznego i kształcenia w polskim duchu stawiał przed rodziną i nauczycielami. Apelowal o działania w kierunku zwiększenia w szkołach liczby godzin nauczania języka polskiego. Przypominał o konieczności wyposażania bibliotek szkolnych w literaturę pomocną w dydaktyce i uczniowskim samokształceniu. Uznawał polskie publikacje za niezbędne w pracy nauczyciela oraz w środowisku rodzinnym uczniów. Stwierdzał na temat roli książki: „[...] jak ona bez nauczyciela, tak i nauczyciel bez niej ostać się nie może. Oboje razem iść muszą”. W celu realizacji postulatów konieczna była współpraca pedagogów z rodzinami wychowanków, a także pomoc ze strony władz gminnych, rodzimych stowarzyszeń oraz bogatej części mieszkańców ziemi cieszyńskiej⁴⁶.

Wymagał od osób zajmujących się nauczaniem, by traktowały pracę jako misję, powołanie: „Kapłaństwem jest nauczycielstwo, nie [tylko] tego godziny, które w szkole obowiązkowo spędza nauczyciel – aleniemał całe swe życie dać musiał, aby odpowiedział posłannictwu swojemu”. Pedagodzy powinni według niego kochać swój zawód. Zaliczył do nauczycielskich obowiązków stałe pogłębianie wiedzy i umiejętności. Zastrzegł, że wymienił „ogólniki”. Wyraził nadzieję, iż czytelnicy będą realizować te „prawidła i zasady” w praktyce. Podsumował list optymistycznym

⁴³ J.I. Kraszewski, *List do p. Jerzego Kotuli w sprawie szkół ludowych na Śląsku*, [w:] tenże, dz. cyt., s. 15-28.

⁴⁴ Tamże, s. 15.

⁴⁵ J.I. Kraszewski, *List do p. Jerzego Kotuli w sprawie...*, s. 15-17.

⁴⁶ Tamże, s. 17-23.

stwierdzeniem: „Panowanie siły ciężkie jest – lecz nietrwałe. Sprawiedliwość zawsze zwycięża”⁴⁷.

Marzena Bogus podkreśla, iż „Broszura Kraszewskiego została przyjęta przez Polaków na Śląsku Cieszyńskim jako wyraz pamięci o ich potrzebach”⁴⁸.

Pomocą w realizacji rad Kraszewskiego służyła inna publikacja, sfinansowana przez Jerzego Kotulę, *Przewodnik w wyborze książek dla młodzieży szkolnej (Rzecz dla nauczycieli ludowych)* autorstwa Feliksa Kozubowskiego, wydany w 1879 r. w Cieszynie i wydrukowany tam w oficynie Karola Prochaski⁴⁹. Było to uzupełnienie poradnika Kozubowskiego *O wyborze książek dla dorastającej młodzieży*, opublikowanego wcześniej w tym samym roku w Cieszynie⁵⁰.

W pierwszej części przewodnika Kozubowski przekonywał o konieczności popularyzacji polskiej oświaty wśród ludu, szczególnie między wiejskimi dziećmi. Dzielił się z czytelnikami doświadczeniem w działalności oświatowej, zwracając uwagę na potrzebę stosowania pogładowości w nauczaniu. W jego przekonaniu zasadnicze znaczenie w popularyzacji czytelnictwa miało zachęcenie uczniów do dobrowolnego sięgania po lekturę. Dowodził: „Rzeczywisty pożytek przynosi książka tylko wtedy, jeżeli jest pożądana. Narzucona – nigdy!”. Nadmierne obciążanie dzieci obowiązkiem kontaktu z literaturą miało skutkować niechęcią do czytania. Autor uważał, iż nauczyciel, chcąc być skutecznym, musi się cieszyć szacunkiem w środowisku, w którym pracuje⁵¹.

Druga, zasadnicza część pracy, to wykaz bibliograficzny literatury, zalecanej jako pomoc dla nauczycieli. Kozubowski przedstawił publikacje kolejno

⁴⁷ J.I. Kraszewski, *List do p. Jerzego Kotuli w sprawie...*, s. 24-28. Zdanie rozpoczynające cytaty – wyróżnione w tekście broszury rozstrzelonym drukiem, ze względu na szczególną ważność, tamże, s. 24-25.

⁴⁸ M. Bogus, *Jerzy Kotuła (1855 – 1889)*, dz.cyt, s. 34. Ta sama autorka omawia poglądy Jerzego Kotuli w kwestii zadań polskich szkół i pedagogów, Tamże, *Poglądy Jerzego Kotuli*, dz. cyt., s. 206-225.

⁴⁹ F. Kozubowski, *Przewodnik w wyborze książek dla młodzieży szkolnej (Rzecz dla nauczycieli ludowych)*, Cieszyn 1879, s. tytułowa, s. 88 (na s. tytułowej podana informacja: „Nakład Jerzego Kotuli”, a na ostatniej stronie: imię i nazwisko cieszyńskiego drukarza). Zob. też informacje o Feliksie Kozubowskim: L. Brożek, *Kozubowski Feliks, pseud. i krypt. Obłąkany, Zygmunt Grabowski, F.K., Feliks K., Feliks K ****, K. (1842 – 1907), PSB, t. XV, Wrocław, Warszawa, Kraków 1970, s. 44-45; L. Miękina, E. Rosner, *Kozubowski Feliks*, dz. cyt., s. 177; J. Golec, J. Bojda, *Kozubowski Feliks* dz. cyt., s. 160.

⁵⁰ K. [F. Kozubowski], *Do czytelników*, [w:] F. Kozubowski, dz. cyt., s. 1; L. Brożek, *Kozubowski Feliks*, dz. cyt., s. 45.

⁵¹ F. Kozubowski, dz. cyt., s. [3]-20.

w następujących działach: „Pedagogicznym”, „Językoznawstwo”, „Przemysłowo – rolny gospodarstwa domowego”, literatura „Dla dzieci do lat 12tu”, książki „Dla starszych”, czyli adresowane do młodzieży i dorosłych, „Poezje i pieśni”, „Dziełka naukowo – popularne i podróże” (literatura popularnonaukowa i podróżnicza), „Gry pedagogiczne”. Uwzględnił literaturę polską oraz przekłady i przeróbki dzieł obcojęzycznych⁵². W dziale poświęconym tematyce związanej z rolnictwem, przemysłem i gospodarstwem domowym zebrał tak dużo opisów, że podzielił go na poddziały „Budownictwo, mechanika, technologia”, „Gospodarstwo wiejskie”, „Leśnictwo i myślistwo”, „Pszczolnictwo [pszczelarstwo] i jedwabnictwo”, „Chów i leczenie zwierząt”, „Gospodarstwo domowe, kucharstwo”. Pod nagłówkiem „Pisma periodyczne gospodarskie” wymienił czasopisma poświęcone tematyce ekonomicznej i gospodarstwu domowemu⁵³.

Bibliograf uzupełnił publikację wykazem książek dla dzieci i młodzieży, których nie wymienił na wcześniejszych stronach. Dodał głównie tytuły z serii *Biblioteka ilustrowana dla młodzieży* i pierwszą pozycję z zapowiadanej serii *Biblioteczka obrazkowa dla grzecznych dzieci*⁵⁴.

Przewodnik Kozubowskiego ma charakter nie tylko bibliografii zalecającej, ale też adnotowanej, ponieważ autor podał przy części opisów związane informacje o zalecanych publikacjach, skupiając się na sprawie wartości edukacyjnej i przydatności w wychowaniu patriotycznym, a także na zaletach języka, warsztacie pisarskim autora lub umiejętnościach translatorskich tłumacza⁵⁵. Omawiając wierszowaną książkę dla dzieci *Mały Zwierzyniec*, autorstwa Jana z Rzeszowa, przytoczył tekst wiersza *Pies*. Zapomniał w tym przypadku podać wiadomość o miejscu i roku wydania polecanej publikacji⁵⁶.

Na kartach *Zakończenia* Kozubowski dodał porady metodyczne dla „nauczycieli ludowych”, będące uzupełnieniem pierwszej części książki⁵⁷.

W 1879 r. Jerzy Kotula wystąpił także jako nakładca publikacji książkowej *O czystości obyczajów, odczyt dla młodzieży tudzież ostrzegające i pouczające wskazówki dla małżeństw, rodziców i opiekunów*, której autorem był Sylwester Graham⁵⁸. Po

⁵² Tamże, s. 21-81.

⁵³ Tamże, s. 28-44.

⁵⁴ Tamże, s. 82-86.

⁵⁵ Tamże, s. 21-86.

⁵⁶ Tamże, s. 85.

⁵⁷ Tamże, s. 86-88.

⁵⁸ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt, s. 501; M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 –*

dwóch latach sfinansował wydanie zbioru poezji Jana Kubisza pt. *Niezapominajka*. Były to utwory adresowane do młodzieży z regionu śląskiego⁵⁹.

Do rozwoju polskiej działalności wydawniczej przyczynił się również będąc współorganizatorem Towarzystwa Ewangelików dla Wydawania Książek Religijnych i Pouczających w Ogóle. W powołaniu stowarzyszenia uczestniczyli wraz z nim Jan Kubisz i pastor Franciszek Michejda⁶⁰.

O ile przewodnik Kozubowskiego, opublikowany nakładem Kotuli, był sukcesem, o tyle nakładca spotkał się z krytyką w związku z własną publikacją bibliograficzną. Redakcja „Przewodnika Bibliograficznego” zarzuciła mu, że dopuścił się plagiatu, opracowując zestawienie literatury do „działu bibliografii polskiej” dla tomu publikacji ciągłej *Slovansky katalog bibliograficky*, wydanego w 1881 r. w Pradze, zawierającego wykaz publikacji za rok 1880. W numerze 4 „Przewodnika” z 1882 r., datowanym na 1 kwietnia, pisano z oburzeniem: „[...] nie możemy na to pozwolić i nie pozwalamy, żeby pierwszy lepszy Kotula, bez naszego upoważnienia, o które nawet nie pytał, przedrukowywał całymi rocznikami nasze pismo na swoją korzyść materialną i kazał sobie jeszcze za to pisać hymny pochwalne za swoją niby benedyktyńską pracę, która się zaczęła od nożyc i kleju i na tych dwóch przyborach skończyła, z dodaniem tylko lichej odrobiny własnej (?) mizeroty”. Dodawano: „Nie adresujemy tych wyrazów do Kotuli, o którym nawet nie wiemy, gdzie by się mógł znajdować, lecz adresujemy je wprost do Spółku praskiego [czyli do redakcji i wydawcy skrytykowanej bibliografii], od którego na list nasz z marca roku zeszłego nie otrzymaliśmy dotychczas żadnej odpowiedzi. Przypominamy zatem szanownemu Spółkowi, że ustawy austriackie, które tak dobrze redaktora i właściciela „Przewodnika Bibliograficznego”, jak i szanowny Spółek obowiązywać powinny, w wyraźnie określonych paragrafach nakazują szanować cudzą własność literacką, że pozwalają tylko do wysokości jednego arkusza przedrukowywać drugich pracę i że na wykraczających przeciw temu nakładają grzywny na rzecz poszkodowanego”⁶¹.

1889), dz.cyt, s. 32.

⁵⁹ M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)*, dz. cyt, s. 35; Taż, *Kotulowie...*, s. 159.

⁶⁰ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 501; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 158; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 178.

⁶¹ *Kronika*, „Przewodnik Bibliograficzny. Miesięcznik dla wydawców, księgarzy, jako też kupujących i czytających książki” 1882, nr 4, s. 71. Znak zapytania w nawiasie okrągłym, widoczny w pierwszym z dwóch przytoczonych cytatów – postawiony przez autora krytyki, tamże.

Od 1 lipca 1883 r. Jerzy Kotula prowadził jako właściciel księgarnię w Cieszynie, którą przejął po Edwardzie Schroederze⁶². Przekształcił dotychczasową księgarnię niemiecką w polską. Wcześniej w „Przewodniku Bibliograficznym” wydrukowano informację, że firma Schroedera przejdzie z tym dniem na własność Kotuli, pracującego dotąd w cieszyńskiej księgarni Malika⁶³.

W piśmie ukazało się też ogłoszenie następującej treści, podpisane przez reklamującego się księgarza: „Mam zaszczyt zawiadomić uprzejmie, iż objąłem księgarnię pana Edwarda Schroedera w Cieszynie i zamierzam od 1 lipca bieżącego roku prowadzić ją nadal pod firmą/JERZY KOTULA/ księgarnia, skład nut i przedmiotów sztuki./ Donosząc o tym, ośmielam się prosić [...] nakładców o otwarcie mi rocznego rachunku./ Katalogi i ogłoszenia (prospekty) upraszam w 2 odbitkach, spisy antykwarskie w 5 odbitkach. Nowości sam żądać będę./ W lipcu bieżącego roku wyjdzie i będzie do nabycia w księgarni Jerzego Kotuli „Dra Andrzeja Cinciały, Przewodnik Prawniczy, czyli adwokat domowy”, około 18 arkuszy objętości./ Polecam się życzliwym względem./ Jerzy Kotula/ Cieszyn, 20 maja 1883”⁶⁴.

Wiadomość o powstaniu w Cieszynie polskiej księgarni podawano też w „Bibliotece Warszawskiej”, podkreślając, że Jerzy Kotula to „ruchliwy, młody księgarz, gorliwy zwolennik stronnictwa narodowego”⁶⁵.

⁶² Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; MBG [M. Bogus], dz. cyt., s. 90.

⁶³ *Kronika*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1883, nr 5, s. 100 (nr z 1 maja 1883 r.).

⁶⁴ Zob. „Przewodnik Bibliograficzny” 1883, nr 6, s. 127 (numer z 1 czerwca 1883 r.) (imię i nazwisko księgarza: dużymi literami, tak jak w oryginalnym ogłoszeniu). Notariusz Cinciała, współpracujący z ojcem Jerzego Kotuli w działalności kulturalno- oświatowej, tak wspominał swój „podręcznik prawniczy”, skierowany do odbiorców ze Śląska Cieszyńskiego i Galicji, wydany w 1883 r.: „Jaka to radość u mnie była, gdym zobaczył gotowy w półskórek oprawny egzemplarz. Przeznaczyłem 25 egzemplarzy podobnie oprawnych na prezenty, a 500 egzemplarzy oprawnych oddałem księgarzowi Jerzemu Kotuli”, *Pamiętnik dra Andrzeja Cinciały...*, s. [125]-126. Później Cinciała opublikował dwie części pierwszego tomu podręcznika dla urzędników gminnych. W drugiej części znajdowały się teksty „ustawy gminnej i wyborczej”. Oba podręczniki, prawniczy dla ludu i prawniczo-administracyjny dla samorządowców, źle się sprzedawały, *Pamiętnik dra Andrzeja Cinciały...*, s.159-160. Jan Kubisz określił drugą książkę jako „Podręcznik dla gmin” oraz „pouczenie dla wójtów, jak wykorzystywać prawa, przysługujące językowi polskiemu w urzędowaniu”, J. Kubisz, dz.cyt., s. 207.

⁶⁵ *Z cieszyńskiego (szkic z podróży po kraju rodzinnym zawierający krótki opis polskiej części Śląska austriackiego*, [cz. 1], napisał J.B., „Biblioteka Warszawska” 1884, t. 2, s. 410. Piszząc o „stronnictwie narodowym” miano na myśli ruch kulturalny o polskiej orientacji patriotycznej.

W ofercie Kotuli znajdowały się m.in. książki wydawane przez Towarzystwo Ewangelickiej Oświaty Ludowej⁶⁶, które powstało w 1881 r.⁶⁷ Cieszyński księgarz był członkiem tej organizacji. Działał też w stowarzyszeniu Macierz Szkolna dla Księstwa Cieszyńskiego⁶⁸. Jako księgarz handlował publikacjami katolickimi, pomimo swej niechęci do członków, w tym szczególnie duchownych, Kościoła Rzymskokatolickiego⁶⁹.

Przyczynił się do rozwoju polskiej prasy na Śląsku Cieszyńskim, uczestnicząc w pracach, które doprowadziły do powołania w 1885 r. ewangelickiego periodyku „Głos Ludu”, założonego przez ks. Franciszka Michejdę⁷⁰. Prowadził kolportaż tego periodyku⁷¹. Luteranckie pismo, którego nazwę zmieniono w 1910 r. na „Poseł Ewangelicki”, miało polskie oblicze narodowe⁷². Jerzy Kotula reklamował i sprzedawał także polskie czasopismo „Rolnik Śląski”⁷³.

Miał zamiłowania naukowo-badawcze, czemu dał wyraz prowadząc kwerendy o dziejach Śląska Cieszyńskiego, mając zapewne zamiar napisać i opublikować pracę na temat kultury ludowej oraz historii rodzinnej ziemi. Niektóre spośród zebranych przez niego materiałów trafiły do zbiorów Muzeum Cieszyńskiego, gdzie dotrwały do czasów po II wojnie światowej. Przekazywał informacje źródłowe do redakcji *Słownika Geograficznego Królestwa Polskiego*, wydawanego od 1880 r.⁷⁴

Jerzy Kotula należał wspólnie z ojcem do grona członków Czytelni Ludowej w Cieszynie⁷⁵. W 1887 r. obchodzono jubileusz ćwierćwiecza istnienia

⁶⁶ *Kronika*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1883, nr 10, s. 209 (numer z 1 października 1883 r.).

⁶⁷ J. Kłaczek, *Protestanckie wydawnictwa prasowe na ziemiach polskich w XIX i pierwszej połowie XX wieku*, Toruń 2008, s. 37.

⁶⁸ MBG [M. Bogus], dz. cyt., s. 90.

⁶⁹ M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 36-37.

⁷⁰ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 501; Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 158; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 178.

⁷¹ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 501.

⁷² J. Kłaczek, dz. cyt., s. 36-38, 41-42.

⁷³ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, s. 501; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 158.

⁷⁴ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 501; B. Snoch, *Kotula Jerzy* dz. cyt., s. 17; M. Bogus, *Kotulowie...*, s. 155; M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)*, dz. cyt., s. 31-32.

⁷⁵ Zob. *Spis członków Czytelni Ludowej w Cieszynie z końcem roku 1886*, [w:] *Pamiętnik*

Czytelni Ludowej. Wśród osób przemawiających na uroczystości byli ks. Ignacy Świeży, pełniący funkcję posła w Radzie Państwa i Sejmie Krajowym, reprezentujący na obchodach Związek Śląskich Katolików i Dziedzictwa Błogosławionego Jana Sarkandra, rolnik Jerzy Grycz z Ropicy występujący w imieniu ewangelickiego Towarzystwa Oświaty Ludowej, młynarz z Łyżbic Jerzy Grycz jako członek towarzystwa rolniczego z terenu Księstwa Cieszyńskiego i działacz „towarzystwa politycznego ludowego”, a także Adam Sikora, wchodzący w skład dyrekcji Towarzystwa Oszczędności i Zaliczek w Cieszynie. W imieniu członków czytelni wystąpili z mowami: rolnik Paweł Mamica z Podbory, Andrzej Kotula, rolnik Jerzy Cieńciała z Mistrzowic, będący dawniej posłem w sejmie krajowym i członkiem Rady Państwa, luterański ks. Franciszek Michejda z Nawsia, Jan Kubisz, pracujący jako nauczyciel w Gnojniku⁷⁶. Poza tym odczytano telegramy z gratulacjami i listy gratulacyjne, przysłane z pozostałych ziem zaboru austriackiego oraz z Warszawy⁷⁷.

Wystąpienie Andrzeja Kotuli miało charakter odczytu. Ojciec Jerzego Kotuli przypomniał początki polskiej działalności narodowej na Śląsku Cieszyńskim sprzed 1848 r. Dał wyraz radości z faktu, iż od tamtych czasów wśród mieszkańców regionu wzmocniła się polska tożsamość. Wypowiedział nadzieję, że Bóg będzie dalej wspierać ten proces. Odczytał wiersz *Płaczą aniele*, który napisał na okoliczność jubileuszu. Pretensjonalny siedemnastozwrotkowy utwór jest pozbawiony wartości literackiej, ale ma duże znaczenie jako dzieło upamiętniające święto polskiej czytelni⁷⁸.

Na zakończenie wystąpił prezes czytelni Andrzej Cinciała. Podziękował osobom, wspierającym działalność placówki, w tym duchownym katolickim i ewangelickim. Oddał hołd cesarzowi Austro-Węgier, mówiąc: „Największa [...] wdzięczność należy się temu, który zniósł niewolę cielesną i duchową, który nadał konstytucję i równouprawnienie wszystkim narodom w Austrii. Jesteśmy winni nieograniczoną wdzięczność naszemu najłaskawszemu Monarsze za te ustawy, które umożliwiły i ustaliły byt naszej Czytelni; jesteśmy Mu

Czytelni Ludowej..., s. 37. W spisie wymieniono ojca i syna, podając informacje o ich profesjach: „Kotula Andrzej c.k. notariusz w Cieszynie” i „Kotula Jerzy, księgarz w Cieszynie”, tamże, s. 37.

⁷⁶ *Pamiętnik Czytelni Ludowej...*, s. 63-87.

⁷⁷ Tamże, s. 87-100.

⁷⁸ Tamże, s. 65-67. Kotula zapisał tekst swojego wystąpienia w *Szkole polszczyzny*, notując datę: 6 luty 1887. Ludwik Brożek, opracowując zapiski Kotuli do druku, pominął wiersz *Płaczą aniele*, zob. A. Kotula, dz. cyt., s. 57-58. Przywołany wiersz omówiła też M. Bogus, zob. M. Bogus, *Kotulowie...*, s. 150.

wdzięczni za te pamiętne słowa, które wyrzekł w uroczystej chwili: „Ja pragnę zgody między ludami moimi”, bo te słowa miały błogoczynny wpływ na naszą Czytelnię i złagodziły prądy jej przeciwne. Sądzę, że najgodniej wyrazimy naszą wdzięczność Najukochańszemu Monarsze, jeżeli wszyscy wzniesiemy radosny, trzykrotny okrzyk: Jego cesarska i królewska Mość, Franciszek I, Cesarz Austrii, niech żyje!”⁷⁹. Jak relacjonowano w *Pamiętniku Czytelni Ludowej w Cieszynie [na Śląsku Austriackim wydany z powodu 25 – letniego jej jubileuszu]*, po apelu prezesa „Okrzyk trzykrotny na cześć Najjaśniejszego Pana powtórzyła publiczność z całej piersi, a muzyka zaintonowała hymn narodowy, którego wszyscy stojąc wysłuchali”⁸⁰.

Jerzy Kotula zmarł krótko po jubileuszu Czytelni Ludowej, w 1889 r. w Cieszynie, mając 34 lata⁸¹. Nowym właścicielem jego firmy został w tym samym roku Siegmund Stuks, który uczynił z niej księgarnię niemiecką⁸². W „Przewodniku Bibliograficznym” informowano: „Księgarnia Jerzego Kotuli w Cieszynie przeszła na własność Zygmunta Stuchsa”⁸³. Zniemczona firma działała do 1945 r.⁸⁴

Andrzej Kotula przeżył syna o dwa lata. Data jego śmierci to 10 października 1891. Umarł w Cieszynie⁸⁵. Oprócz Jerzego miał pięcioro dzieci: trzech synów i dwie córki. Jeden z synów, Andrzej Kotula (1855 – 1934) uzyskał dyplom inżyniera. Był dyrektorem kolei żelaznej w Wiedniu. Inny, Adam Kotula, uprawiał alpinizm⁸⁶.

Trzeci brat Jerzego Kotuli, Bolesław Kotula (1849 – 1898), zajmował się naukowo botaniką i zoologią⁸⁷. Po ukończeniu w 1872 r. studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim zajmował przez dwa lata stanowisko asystenta w uczel-

⁷⁹ *Pamiętnik Czytelni Ludowej...*, s. 101.

⁸⁰ Tamże.

⁸¹ L. Brożek, *Kotula Jerzy (1855 – 1889)*, dz. cyt., 501; Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 158; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 178; M. Bogus, *Jerzy Kotula (1855 – 1889)* dz. cyt., s. 40.

⁸² Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., 178.

⁸³ *Kronika*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1889, nr 6, s. 101 (nr z 1 czerwca 1889 r.).

⁸⁴ Z. Gaca-Dąbrowska, dz. cyt., s. 452; B. Snoch, *Kotula Jerzy*, dz. cyt., s. 178.

⁸⁵ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499; W. Ogrodziński, dz. cyt., s. 137; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., t. 1, s. 155; B. Snoch, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 177.

⁸⁶ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499.

⁸⁷ J. Urbański, *Kotula Bolesław (1849 – 1898)*, PSB, t. XIV/4, z. 63, s. 499.

nianej Katedrze Zoologii. Później pracował na stanowisku nauczyciela w galicyjskich gimnazjach. Lata 1875 – 1888 to okres jego zatrudnienia w gimnazjum przemyskim. Prowadził badania nad roślinnością i mięczakami okolic Przemyśla⁸⁸.

Podobnie jak ojciec i brat zapisał się do Czytelni Ludowej w Cieszynie. W jubileuszowym pamiętniku czytelnicy został wymieniony w wykazie członków z końca 1886 r. jako „Kotula Bolesław, profesor gimnazjalny w Przemyśle”⁸⁹.

Profesor Kotula otrzymywał od krakowskiej Akademii Umiejętności dotacje na badania w terenie. Od 1874 r. współpracował z jej Komisją Fizjograficzną. Opublikował prace naukowe, poświęcone takim tematom, jak chrząszcze z terenu Galicji, w tym z Baraniej Góry na Śląsku Cieszyńskim i z Tatr, przemyskie mięczaki, tatrzańskie ślimaki, rośliny naczyniowe z Tatr. Ogłaszał publikacje głównie na łamach „Sprawozdań Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności”. Ofiarował Muzeum Komisji Fizjograficznej AU zbiory botaniczne, między nimi zielnik zawierający przemyskie rośliny naczyniowe⁹⁰. Pasję do przyrody zaszczerpił w nim ojciec, który kolekcjonował okazy grzybów, roślin, motyli oraz chrząszczy⁹¹.

Bolesław Kotula prowadził studia nad roślinnością, owadami i mięczakami Tyrolu. Oprócz tego uprawiał taternictwo i alpinizm. Poniósł śmierć 19 sierpnia 1898 r., próbując zdobyć alpejską górę Geister Spitze⁹².

Jerzy Kotula i jego ojciec Andrzej stanowią przykład działaczy ewangelickich, prowadzących pracę kulturalną, mającą na celu obronę i rozwój polskiej orientacji narodowej wśród mieszkańców Śląska Cieszyńskiego, a pośrednio także umacnianie polskości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego na naszych ziemiach.

Cieszyński księgarz, pomimo krótkiego życia, przyczynił się do realizacji tych zadań, kolportując ojczyście książki i czasopisma, a także jako nakładca listu Józefa Ignacego Kraszewskiego oraz przewodnika Feliksa Kozubowskiego. Kotula wspierał rozwój czytelnictwa i innych form uczestnictwa w kulturze również uczestnicząc w działalności Czytelni Ludowej w Cieszynie. Brał

⁸⁸ Tamże, s. 499 - 500.

⁸⁹ *Spis członków Czytelni Ludowej w Cieszynie z końcem roku 1886...*, s. 37.

⁹⁰ J. Urbański, dz. cyt., s. 499-500; B. Snoch, *Kotula Bolesław*, dz. cyt., s. 178

⁹¹ L. Brożek, *Kotula Andrzej (1822 – 1891)*, dz. cyt., s. 499; E. Buława, E. Rosner, dz. cyt., s. 211; L. Miękina, E. Rosner, dz. cyt., s. 175; J. Golec, S. Bojda, *Kotula Andrzej*, dz. cyt., s. 178.

⁹² J. Urbański, dz. cyt., s. 499; B. Snoch, *Kotula Bolesław*, [w:] dz. cyt., s. 178. Informacje o Bolesławie Kotuli można znaleźć także w książce Marzeny Bogus: M. Bogus, *Kotulowie...*, s. 125, 127, 151 – 152, 176 - 178.

udział w inicjatywach, podejmowanych przez stowarzyszenia społeczno-kulturalne. Był jednym z ludzi książki, związanych z Cieszynem, którzy odegrali dużą rolę w dziejach kultury swojego regionu, a także pozostałych ziem polskich.

Summary: Jerzy Kotula (1855-1889) Bookseller, Publisher and Fund Provider

The article presents a story of Jerzy Kotula (1855 – 1889), a book seller from Cieszyn, who greatly contributed to preserving Polish national identity of the Cieszyn area, being one of the local activists of the Evangelical Church. He was a book seller, editor, bibliographer while conducting educational activities. He provided funding for publications of books. Most notably, in 1879 he published a brochure in Cieszyn which presented a letter, dated 8 August, written to him by Józef Ignacy Kraszewski and concerning the mission of Polish schools operating in Silesia. The brochure was entitled *W sprawie szkół ludowych na Śląsku (kilka uwag dla nauczycieli)* [*In the Matter Folk Schools in Silesia (a few comments for teachers)*]. From 1883 until his passing Jerzy Kotula owned and operated a Polish bookshop in Cieszyn.

Keywords: Kotula Jerzy (1855 – 1889), Kotula family, bookselling history, editing history, Cieszyn

Adrian Uljasz - historyk kultury i politolog. 2003 r. – doktorat z historii nowożytnej XIX w. i najnowszej na UMCS w Lublinie. 2009 r. – habilitacja z historii kultury XVIII – XX w. na Uniwersytecie Warszawskim. Od 2010 r. – profesor nadzwyczajny w Zakładzie Kulturoznawstwa Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Jego publikacje dotyczą głównie kultury książki, prasy i mediów na ziemiach polskich w XIX – XXI w., tradycji ewangelicyzmu na ziemiach polskich, dziejów polskiej myśli politycznej w XIX i XX w., zagadnień związanych z promocją i upowszechnianiem kultury.